

SOCIÁLNÍ DŮVODY A ROZMĚR PROFESIONALIZACE ČESKOSLOVENSKÉ ARMÁDY

Po revolučním zvratu 17. listopadu 1989 se požadavek na podstatnou přeměnu Československé armády soustředil do tří vzájemně spjatých procesů: demokratizace, reorganizace a profesionalizace. Jsou významně determinovány jednak vývojem v mezinárodních politických, vojenských a ekonomických vztazích, jednak vnitrosociálními změnami v naší federativní republice a v neposlední řadě také faktory vývoje soudobého vojenství.

Bez ujasnění požadavků, které klade vývoj v těchto třech oblastech na Československou armádu, tedy bez přesného vyjádření otázky, proč je profesionalizace armády nutná a výhodná, by nebylo možné určit, jakou profesionální armádu máme mít.

Ujasníme si nejprve alespoň v hlavních rysech, co vyplývá pro profesionalizaci armády ze světové i evropské vojenskopolitické a ekonomické scény.

Světový vývoj míří k celkovým zásadním změnám. Mezi nimi je nejmarkantnější demokratizace, jež zasáhla všechny státy střední a východní Evropy, země třetího světa, vystupuje z nacionální a státní úrovně do uspořádání mezinárodních vztahů. Konfederativní idea Evropského domu je jejím zřetelným výrazem.

Světová ekonomika se sjednocuje ve své různosti na tržním základě, stává se zdrojem demonopolizace a plurality. Tento ekonomický souvztažný pojem demokracie se začíná chovat humanističtěji a respektovat ekologická, zdravotní, etická i estetická kritéria.

Informatizace vyspělých zemí signalizuje nový civilizační základ lidské společnosti. Zbytečnosti třídního boje ustupuje před obecně lidskými hodnotami záchrany lidstva před hrozcí katastrofou.

Rozpadají se hegemonie založené na násilí, vojenské bloky se blíží ke spolupráci na zásadě rozumné dostatečnosti obrany.

Po desetiletí antagonistická Evropa nalézá cesty sjednocení, rodí se evropský bezpečnostní systém.

Začínají se formovat představy o společnosti schopné zamezit hrozbě celosvětových nukleárních válek, neválečné společnosti (warless society), jak ji nazval Charles Moskos.

Hledání národních identit probouzí nacionalistická hnutí splývající s rozpadem kryptokoloniálních vztahů. Nebezpečí regionálních konfliktů aktualizuje potřeby definování vojenské politiky společenství demokratických států. Demokratický svět je ohrožován agresivním vpádem irácké diktatury do Kuvajtu a sjednotil se v OSN ke společnému odporu. Válka za osvobození Kuvajtu urychlila proces koordinace vojen-

ství demokratických zemí a vyznačila, že ohrožení bezpečnosti nezávislých států může přesáhnout hranice kontinentů.

Tendence k potlačení demokratického vývoje vojenskou diktaturou v SSSR sílí a projevují se jako státní terorismus vůči osvobozujícím se pobaltským republikám.

ČSFR se za těchto situací zařazuje do společenství demokratických států světa i Evropy, činí tak jako svrchovaný stát se svou armádou. Zaručuje snížení počtů příslušníků ozbrojených sil o 60 000 a značného podílu své výzbroje do roku 1993, přijímá koncepci obranné vojenské doktríny a rozumné obranné dostatečnosti, je připravena poskytnout své ozbrojené síly v rámci mírových sil OSN.

Obranná strategie Československé armády zajišťující svrchovanost a územní celistvost nikoli proti apriornímu nepříteli, ale před ohrožením z jakéhokoli směru, vedle rovnoměrného rozmístění vojsk, vyžaduje vyšší samostatnost a pohyblivost jejich útvarů. Tuto možnost poskytuje profesionalizované vojsko relativně rychle zabezpečené teritoriálně aktivizovatelnými zálohami.

Souběžně s těmito „světovými“ či „evropskými“ důvody k profesionalizaci ČSA se výrazně prosazují **důvody československé**, a to zvláště politické, společenské a ekonomické. Prvním podnětem byla obava rodící se demokratické společnosti, že nemá dostatečnou kontrolu nad armádou, kterou převzala z totalitní společnosti. Mohu popravdě říci, že oddanost armády státu v průběhu revolučních událostí po 17. listopadu 1989 v prvních měsících roku 1990 byla prosazena, přestože armáda na zásah proti lidu připravována byla. Loajální armáda však nezabezpečovala dostatečnou ochranu státní svrchovanosti, zejména v případě vnitřních politických krizí. Klíčovým problémem se stal důstojník z povolání a důvěra k němu.

Nizká prestiž a důvěra k vojákům z povolání je dlouhodobým jevem, který se zhoršil vznikem armády totalitního komunistického státu. V roce 1937 dosáhl voják z povolání 9. místo na stupnici 13 povolání. V roce 1967 je uváděno ze 30 povolání 26. místo důstojníka z povolání. Současné výzkumy vážnosti prokazují, že lidé si vojáků z povolání vážili velmi málo (60 % spíše ne a rozhodně ne, jen 29 % rozhodně ano a ano). Tabulka z výzkumu prestiže povolání z listopadu 1990 uvádí jako představitele důstojníka z povolání – majora – až na 43. místě z 50 sledovaných povolání. Toto postavení je hluboko pod mezinárodním standardem, který uvádí pro majora deváté místo.

Kritika armády se soustřeďovala téměř po celý rok 1990 především na kádrové obsazení vedoucích funkcí důstojníky z totalitní éry, na pomalou demokratizaci řídících i sociálních vztahů v útvech a štábech.

Bylo zřejmé, že důstojníci s dobrými vojenskými a technickými znalostmi postrádali přípravu na vedení lidí a převážně uplatňovali autokratické metody řízení. Jejich jednání zesilovalo veřejnou kritiku, která se snášela na armádu ve sdělovacích prostředcích, v dopisech a stížnostech. Přitom se zpravidla bral jen malý ohled na ty důstojníky, kteří zcela upřímně přijali demokracii a byli rozhodnuti ji oddaně sloužit.

S kritikou důstojnického sboru byl spojován požadavek veřejné kontroly armády. Uskutečňoval se pomocí činnosti branných a bezpečnostních výborů Federálního shromáždění opatřeními k větší otevřenosti armády vůči společnosti, postupně také zařazováním rehabilitovaných důstojníků a civilistů na důležité funkce, včetně funkce ministra obrany.

Účinnost veřejné kontroly armády byla spojována s požadavkem na profesionalizaci armády. Zřejmě se zde vyjádřila zkušenost se zavedením principu vysloveného v 60. letech S. Huntingtonem, že „minimalizace vojenské moci“ ve státě se dosahuje profesionalizací armády, která je oddána legitimní civilní moci. Požadavek na profesiona-

lizaci armády byl v této souvislosti opírán o příklad účinné veřejné kontroly uplatňované především ve vyspělých demokratických zemích s profesionálními či vysoce profesionalizovanými armádami (USA, Velká Británie, Francie, SRN aj.).

Zesilující okolností požadavků na profesionalizaci armády byl silící odpor velké části mužské mládeže k vojenské službě. Projevil se nejsilněji v tlaku studentů na zrušení vojenských kateder na vysokých školách, a poté ve vysokém využití nešťastně formulovaného zákona o civilní službě.

Podtext, který prolínal tlaky na profesionalizaci naší armády, byl ekonomický. Ve zmenšení armády a jejím snížení na profesionální jádro byl spatřován vítaný zdroj úspor, který by mohl pomoci zdevastované československé ekonomice. Přestože se veřejnost mohla seznámit s tím, že náklady na osobní výdaje v profesionální armádě jsou 3 až 4krát vyšší, než vydává současná naše armáda (18 % vůči 40 až 60 % z vojenského rozpočtu v profesionálních či poloprofesionálních armádách), tlak na snížení výdajů na armádu pokračuje (viz jednání o rozpočtu na rok 1990 ve FS).

Je zřejmé, že profesionalizace armády bude možná v těch tempech, která jí dovoří ekonomická situace státu. Potom předpoklad velení Československé armády na 43 % profesionalizace k roku 1993, 60 % k roku 1997 a 75 až 78,5 % k roku 2005 by neměl vzbuzovat námitek. Je pravděpodobné, že ekonomický imperativ si vyžádá zvolit nejnížší velikostní variantu profesionalizované armády, tj. kolem 40 000 až 50 000 profesionálů.

Bližší seznámení s poznatky o tendencích k profesionalizaci armád ze 60. let, zejména v pracích M. Janowitze, J. van Doorna, či soudobých autorů Ch. Moskose, G. Caforia, J. Kuhlmana, Ch. Dandekera aj. nás přesvědčuje o silící tendenci k profesionalizaci armád z vojenskospolečenských a vojenskotechnických důvodů.

Od první světové války se podíl profesionálních vojáků v moderních armádách zvýšil ze 3,2 až 3,8 %, z období před druhou světovou válkou ze 7,8 % na dnešních 50 až 100 %.

Vývoj moderní bojové techniky a průnik informatiky do vojenství zužuje pole odborných činností málo kvalifikovaných osob; zbraňové systémy mohou obsluhovat týmy, jejichž spolehlivost musí být založena na vysoké profesionální dovednosti, odpovědnosti a kooperaci schopnosti, jichž není možné dosáhnout za relativně krátkou dobu vojenské základní služby.

Soudobé zbraně dovolují soustředění větší palebné síly do menších mobilních celků, jež se stávají prvkem vojsk rychlého nasazení, připravenými operovat na kterémkoli místě ve státě, popřípadě v zahraničí jako součást mírových sil OSN. Požadavkem vojenského umění se stává výcvik, výchova silných a pohotových záloh vázaných na obranu teritoria i podporu profesionálních útvarů. To zvyšuje nároky na vojensko-pedagogické schopnosti vojenských profesionálů, z nichž část odpovídá za soustavnou přípravu záložníků.

Vytvoření funkčního, organizačního a vojenskotechnického rámce, vnitřního členění a architektury profesionalizace, bude znamenat zásadní přestavbu Československé armády. Dotkne se všeho, z čeho se skládá příprava a chod armády, od jejích vztahů ke společnosti až po styl vojenského života v jednotkách a štábech, pojetí vojenské kariéry i pravidel řídících vztahů a ustanovení vojenských řádů.

Stejně podstatnou změnou bude příprava odpovídajícího profilu různých typů vojenských odborníků. Jde o jejich získání a profesionální přípravu, pojetí a výkon vojenského povolání, odpovědnost, profesionální myšlení a citové zaujetí, etiku, specifickou kulturu chování, stimulaci a sociální jistoty.

Chci zdůraznit několik určujících z celého souboru požadavků na změnu profesio-

nálního lidského potenciálu. Souvisejí především se změnami v odborných rolích vojáků z povolání, které přinese profesionalizace armády v demokratické společnosti. Profesní role představují spektrum očekávání určitých všeobecných a specifických předpokladů a profesionálního výkonu činnosti.

Z definování těchto rolí, které zatím odvozují ze zkušeností profesionálních armád vyspělých demokratických států, bude možné formulovat přesněji než dosud také soubory požadavků na osobnost, odborný a obecně vzdělanostní profil vojenských odborností u nás.

Za nejvýraznější sociální vojenské změny ve vývojových směrech profesních rolí důstojníka z povolání v demokratické armádě pokládám zejména:

● **Tendenci k prohloubení občanské role vojáka z povolání.** Vojenský odborník přestává být nástrojem politického hegemonu, stává se nadstranickým a odpovídá za uskutečnění státní politiky. Jeho odpovědnost jako občana specialisty na řízení a výkonu ozbrojeného násilí se vztahuje k ochraně svrchovanosti demokratického státu, a nikoli zájmů politických stran. Orientuje se především na ochranu podstaty demokracie, ochranu ústavy, režimu demokratického systému. Plní roli představitele a vykonavatele státní politiky ve vnitrostátním i mezinárodním měřítku ve zvláštní oblasti svých pravomocí.

Občanská role vojáka z povolání vyžaduje řešit problematiku omezení jeho občanských práv a dostatečnou kompenzaci těchto omezení, aby nezpůsobovala demotivaci. Vyžaduje také stanovit pravomoci vojenských odborníků ve styku s představiteli politických sil a hnutí.

● Vojenští odborníci ztrácejí postupně svou roli nátlakové či zastrašující skupiny jako prostředku politických změn ve společnosti. Stoupá účinnost veřejné a společenské kontroly armády, roste otevřenost a klesá izolace armády vůči společnosti.

● Mění se role armád a vojenských profesionálů v mezinárodních vztazích a procesech použití ozbrojené síly v konfliktech mezi státy. Vznikla nová úloha vojenských odborníků jako expertů k zajišťování míru a bezpečnosti (mírový sbor OSN), či provádějících mírová jednání v oblasti snižování zbrojení.

● Vojenští odborníci opírají svou úlohu a důstojnost stále více o jiné než tradiční vojenské dovednosti. Velitelský typ vojenského profesionála je nahrazován manažerským, sociálním a inženýrským typem. Roste podíl vojenských odborníků s odbornostími civilního původu, vzniká další nový typ vojenského profesionála – občanského pracovníka s charakteristikami, které se liší od tradičního vojenského professionalismismu. Vzniká otázka, jak zachytit tento směr a jak plnoprávně funkčně tento typ odborníků v armádě vyjádřit.

● Mění se poměr všeobecně společenskovední, kulturní a vojenskospécializační kvalifikace vojenského odborníka, který se stává více odborníkem na vedení lidí, prostřednictvím nichž řídí zbraňové systémy. Do vztahů mezi nadřízenými a podřízenými vstupuje sociální podíl a informační proces. S tím souvisí problém profesionální životní dráhy a její perspektivy. Do popředí vystupují otázky druhé kariéry, přeškolení a civilní použitelnosti vojenského vzdělání. Myslím, že mohu vyjádřit hypotézu, že v této oblasti se projevují důsledky normalizačního období v armádě nejsilněji. Vedly k potlačení metod sociálně podilnického vedení a redukování informačního spojení na strohé přikazování, viru ve všemocnost administrativně byrokratického řízení,

s prvky šikanování a přerušení zpětných vazeb. Společenský a kulturní základ přípravy vojenského odborníka byl potlačen. Vzdělanost v nejširším slova smyslu, včetně znalosti cizích jazyků, je Achillovou patou našich současných vojenských odborníků. To nepochybně také ovlivňuje klesající vážnost tohoto povolání. Informační revoluce jakoby v tomto období armádu, kromě technických systémů, zcela minula.

● Stojíme před změnou v sociálním typu osobnosti, v hodnotové orientaci, zájmech a životním stylu vojenského odborníka. Tato oblast je druhou nejsilněji zdeformovanou oblastí způsobenou normalizačním vlivem komunistické strany. Bude zřejmě nutné posoudit, co se tu stalo. Odpovědět si na otázku, nakolik se část vojenských odborníků změnila převážně v námezdní vojáky žoldáckého typu, v jejichž hodnotové orientaci dominují plat, výhody a kompenzace nevýhod. Domnívám se, že bude nezbytné konfrontovat světové směry vývoje způsobu a stylu života vojenských odborníků, naplnění sociálních jistot našich vojáků z povolání. Na druhé straně dojdeme zřejmě k poznatkům, že vojáci z povolání u nás se pohybují k úrovni svého zabezpečení hluboko pod úrovní zabezpečení ve srovnatelných armádách v Evropě, o armádách velmocí nemluvě.

● Společenskobranné vědomí, profesionální myšlení, cítění, etika, subkultura vojenské profese, ztotožnění se s povoláním a motivace k jeho výkonu patří k okruhu otázek, které zaznamenávají silné proměny. K vytvoření těchto hodnot bude nutné překonat tendenci ztracení společenského sebevědomí vojáků z povolání, určitou erozi tohoto vědomí, jež je nepochybně zčásti odrazem eroze vojenského profesionalismu tradičního typu a jeho postupného zcivilňování. U nás je také výrazem specifického antimilitarismu, protiautoritářství, a také proti přehnanému zdůrazňování státu a státní moci ve veřejném mínění v našich zemích.

● Zvláštní úlohu v rozboru vojenského povolání má role vojáka z povolání v utváření branného vědomí společnosti. Jde zejména o jeho úlohu v působení na veřejné mínění, na utváření obrazu armády a jejího významu pro občany, o jeho podíl na výchově branného vědomí mezi mládeží i ostatními populačními skupinami, na společensky významných aktivitách a spolupráci s civilními institucemi, organizacemi, hnutími a církvemi. Bude žádoucí přispět k vytvoření obrazu „vlastní armády“ ve vědomí obyvatel, které se po desetiletí setkávalo s armádou, která nebyla ve službách našeho, ale cizího státu.

● Nově se utváří (a po vídeňských jednáních o snížení počtů armády) se bude ještě výrazněji utvářet vztah vojáků z povolání a základní služby. Je pravděpodobné, že v souvislosti s vyšší profesionalizací armády vznikne v podstatně širším rozsahu nový typ poddůstojníků z povolání, který by nahradil v mnoha směrech vojáka základní služby. Mezi nimi se tak objeví profesionální dělesloužící vojáci, najmutí a placení na několik let. Určení jejich zvláštních odborných rolí se stane zřejmě časově nejbližším požadavkem.

